

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ
ФАКУЛТЕТ БЕЗБЕДНОСТИ

ПАРТИЈСКИ И ИЗБОРНИ СИСТЕМ У РЕПУБЛИЦИ
СРБИЈИ

ДИПЛОМСКИ РАД

Ментор:

Др. Мирослав Младеновић

редовни професор

Кандидат:

Благоја Петковски 242/13

Београд, 2020. година

САДРЖАЈ

УВОД.....	3
1. ПАРТИЈСКИ СИСТЕМИ.....	4
1.2. Подела партијских система.....	4
1.2. Институционализација партијских система.....	6
2. ИЗБОРНИ СИСТЕМИ.....	8
2.1. Модели изборних система и њихове карактеристике.....	8
2.1.1. Већински релативни изборни систем.....	8
2.1.2. Већински апослутни изборни систем.....	9
2.1.3. Пропорционални изборни систем са једном изборном јединицом.....	10
2.1.4. Пропорционални изборни систем са више изборних јединица.....	11
2.1.5. Пропорционални изборни систем са преференцијалним гласањем.....	11
2.1.6. Рововски изборни систем.....	12
2.1.7. Компензаторски изборни систем.....	13
2.1.8. Персонализовани пропорционални изборни систем.....	13
2.2. Значај изборних система.....	13
3. ИЗБОРНИ И ПАРТИЈСКИ СИСТЕМ У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ.....	18
ЗАКЉУЧАК.....	24
ЛИТЕРАТУРА.....	25

УВОД

Партијски и изборни системи су предуслови постојања демократског друштва јер омогућавају припадницима друштва да учествују у формирању власти и њеном спровођењу. Политичка партија која добије поверење довољног броја грађана на изборима, а у зависности од изборног система, образује владу и именује своје чланове за носиоце државних функција. Да би грађани имали континуалан утицај на вршење власти, избори се понављају у одређеним временским интервалима, па партије које су на власти морају да воде бригу о интересима својим гласача да би им они указали поверење и на следећим изборима.

Партијски системи представљају партије које делују у некој држави. Политичке партије у представничким телима представљају интересе грађана који су за њих гласали на изборима.

Одлука о моделу изборног система је веома важна јер се њиме одређује како се гласа и како се гласови претварају у мандате. Изборни систем утиче на састав владе, њену ефикасност, повезаност представника са грађанима и односе унутар политичких партија и између њих.

У овом раду ће бити речи о партијским и изборним системима, са посебним акцентом на партијски и изборни систем Републике Србије. У првом делу рада ће се говорити о партијским системима и њиховим специфичностима. Други део рада ће се посветити изборним системима и карактеристикама различитих модела изборних система. У трећем делу рада биће речи о партијском и изборном систему Републике Србије.

1.ПАРТИЈСКИ СИСТЕМИ

Партијски систем једне државе је мање или више стабилна конфигурација политичких партија које се кандидују и конкуришу једна другој на општим изборима. Партијски систем карактерише број политичких партија, интереси које партије представљају, и њихова политичка моћ. Партијски систем такође подразумева и предвидљивост избора, као и постизборне промене које ће наступити у случају победе неке партије. Партијски систем није исто што и изборни систем, али утиче на њега (Vale, 2005: 105).

Политичке партије су организације чији се чланови боре за гласове на изборима, како би учествовали у власти или утицали на власт. Политичке партије представљају друштвене и културне интересе, регрутују, бирају и пружају подршку кандидатима или изабраним политичарима који представљају националне интересе, омогућавају формирање владе и представљају грађане (Vale, 2005: 106).

1.2. Подела партијских система

„Партијски систем обезбеђује изражавање интереса друштва, а партије у парламенту образују владе у складу са степеном подршке задобијене на изборима“ (Гоати, 2007:267). Партијски систем омогућава конституисање власти и функционише као заштита против злоупотребе власти (Гоати, 2007:267). Партијски систем чини систем интеракција које су резултат међупартијске конкуренције (Сартори, 2005:56).

Партијски системи могу бити једнопартијски, двопартијски и вишепартијски (Сартори, 2005:128). Број партија манифестује дистрибуцију моћи у партијском систему и механику партијског система односно међупартијске интеракције и начин функционисања партијског система (Сартори, 2005:113).

Величина партија је заправо њихова релативна снага да освоје довољан број гласова на изборима и да образују владу. Релативна снага политичких партија произилази и из њихове способности за коалицију па мање партије могу бити од значаја ако има „потенцијал за учину“ односно када без њих друга партија не може да оствари потребну већину (Сартори, 2005:108).

Странка ће имати потенцијал за коалицију ако је у коалицији са партијом на власти односно ако је веће партије сматрају потенцијалним коалиционим партнером. Стога, странке чији су програми идеолошки неприхватљиви потенцијалним коалиционим партнерима немају коалициони потенцијал али могу имати политичку моћ (Сартори, 2005:109).

Партијски системи се могу поделити и на (Хејвуд, 2013:234):

- једнопартијске
- двопартијске,
- системе са доминантном партијом и
- вишепартијске системе.

Једнопартијски системи су системи у којима је једна партија на власти. Партија која је на власти обично користи политичка и законска средства да спречи да друге партије дођу до власти. Владајућа партија на тај начин успоставља монопол над влашћу. Постоје два типа једнопартијског система (Хејвуд, 2013:234). Први тип је присутан у на пример бившем СССР или Кини. Комунистичке партије у оба случаја користе систем наименовања припадника партије на сва важна места и тако контролишу државу, привреду и друштво (Хејвуд, 2013:235). Други тип једнопартијског система јавио се у земљама у развоју у Африци и Азији. Ови системи су се градили око вођа који су предводили ослобођење државе од колонијалних власти.

Двопартијске системе карактерише влада две партије које се наизменично смењују на власти, иако у овим системима често постоје и друге партије. Карактеристике двопартијских система су (Хејвуд, 2013:235):

- Иако није искључено постојање већи број мањих партија, само две партије имају довољну снагу да дођу до власти;
- Велике партије обично могу самостално да врше власт – једна партија чини владу а друга опозицију,
- Велике партије се смењују на власти.

Партијски системи који имају до пет партија називају се умереним плурализмом односно ограниченим плурализмом (Сартори, 2005:xvi). Свака партија има умерену снагу

па се власт формира стварањем коалиција. Партије које ступају у коалицију су идеолошки блиске па се умерени плурализам не разликује значајно од двопартијског система.

Системи са доминантном партијом слични су једнопартијским системима. Међутим, значајна разлика је у томе што се у системима са доминантном партијом јавља више партија које се боре за власт на изборима, али једна од њих задржава власт током дужег временског периода (Хејвуд, 2013:235).

Вишепартијске системе карактерише конкуренција између више од две партије. Вишепартијски системи обезбеђују контролу и равнотежу у оквиру владе и подстичу дијалог, компромисе и коалиције. Управо је стварање коалиција главни недостатак вишепартијских система јер уговарање коалиције може значајно угрозити ефикасност влада и успорити њено формирање. Додатно, коалиционе владе могу бити нестабилне нарочито ако коалициони партнери нису идеолошки блиски (Хејвуд, 2013:236).

1.2. Институционализација партијских система

Институционализација односно стабилност политичких партија у вези је са редовношћу њиховог учешћа на националним изборима. Наиме, истраживања су показала да политичке партије које најмање четири пута излазе на изборе имају већу вероватноћу да опстану (Гоати, 2004:186).

Критеријуми које партија треба да задовољи да би се сматрала институционализованом су (Гоати, 2004:187):

- постојање централизованог апарата;
- једнообразност партијске структуре;
- редовно финансирање из различитих извора;
- доминација партије у одређеним институцијама;
- висок степен сагласности између статутарних норми и стварне дистрибуције моћи у партији.

Стабилност партија а тиме и партијског система у целини је значајна за перцепцију бирача и њихово поверење, те и за излазност на изборе (Стојиљковић, 2006:131).

У савременом друштву, политичке партије губе на значају (Хејвуд, 2013:241). Опадање значаја партија као представника грађана манифестује се кроз опадање броја

чланова партија и оних који партије подржавају. На пример, до 2007. мање од једног процента људи широм Велике Британије припадало је политичким странкама, што је мање од 7 процената у односу на пре 50 година (Хејвуд, 2013:241).

Пад одзива бирача на изборима такође илуструје опадање способности странака да активирају изборну подршку. На пример, истраживања показују да се у 19 либералних демократија излазност становништва смањила у просеку за 10 % између 1950-их и 1990-их, при чему је тренд пада био посебно изражен у САД-у, западној Европи, Јапану и Латинској Америци (Хејвуд, 2013:241). Поред тога, дошло је до пораста политичких покрета, неформалних група и организација који се боре за интересе различитих група грађана ефикасније од политичких партија и чија је карактеристика антипатија према конвенционалним центрима моћи и противљење утврђеним странкама на власти (Хејвуд, 2013:241).

2. ИЗБОРНИ СИСТЕМИ

Изборни систем представља „скуп правила којима се одређује како се гласа и како се гласови бирача претварају у мандате изабраних представника“ (Орловић, 2012: 20). Како изборни системи одређују начин на који се гласови преводе у места у парламенту, они утичу и на понашање гласача (Сартори, 1994: 3).

2.1. Модели изборних система и њихове карактеристике

Изборни системи се уопштено могу поделити на (Сартори, 1994: 53):

- већинске и
- пропорционалне.

Већински изборни системи могу бити двокружни и једнокружни, док се пропорционални могу јавити у варијантама са више изборних јединица или као персонализовани пропорционални изборни системи. Персонализовани пропорционални изборни системи даље могу бити компензаторски или системи са директним гласањем за кандидате. Поред наведених постоје и мешовити или рововски изборни системи (Михајловић, Делибашић, Беговић, Тешановић & Арсеновић, 2014:16).

Већински систем се може јавити у једнокружној или двокружној варијанти. У једнокружној варијанти („*first-past-the-post*“), изабран је онај кандидат који освоји више гласова од осталих кандидата у изборној јединици, док у двокружном систему најчешће два кандидата која освоје највише гласова пролазе у други круг, па се грађани изнова опредељују за једног од њих осим уколико у првом кругу неки од кандидата не освоји апсолутну већину (Михајловић, Делибашић, Беговић, Тешановић & Арсеновић, 2014:16).

2.1.1. Већински релативни изборни систем

У овом систему број мандата је једнак броју изборних јединица. Свако бирачко место има посебан гласачки листић са кандидатима који се могу бирати само у датој изборној јединици. Кандидат који има највише гласова је победник. Кандидати оне странке које је освојила већину гласова добијају све мандате.

Слика 1: Већински релативни изборни систем

Извор:Цесид, преузето са http://www.cesid.rs/uploads/news/lt/o-nama/istrazivanje-stavova-politickih-stranaka-o-razlicitim-modelima-izbornih-sistema-za-republiku-srbiju/Grafi--ki-prikaz-modela-izbornih-sistema_1.pdf 12.4.2020.

2.1.2. Већински апсолутни изборни систем

Слично већинском релативном изборном систему, број мандата је једнак броју изборних јединица. Свако бирачко место има посебан гласачки листић са кандидатима који се могу бирати само у датој изборној јединици. Кандидат који има више од половине гласова бирача који су изашли на изборе је победник. Како се често дешава да ниједан кандидат не освоји више од половине гласова организује се други изборни круг на коме се кандидују два кандидата који су у првом кругу освојили највише гласова. Победник је кандидат који освоји већину гласова у другом кругу избора.

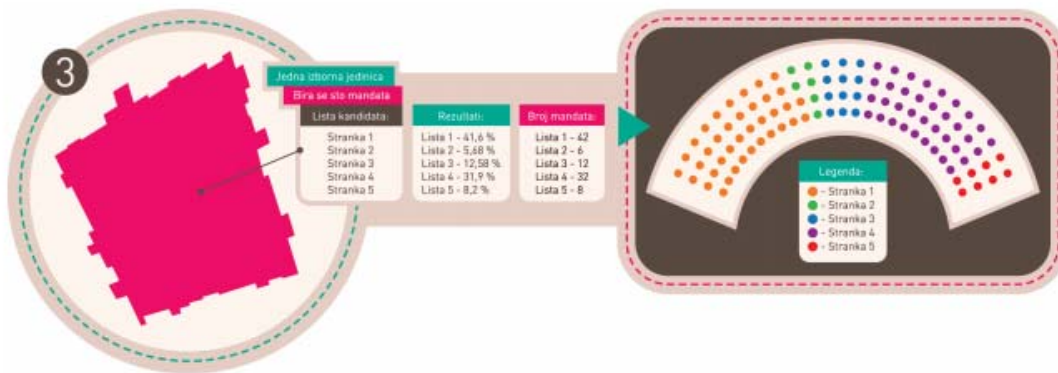
Слика 2: Већински апсолутни изборни систем

Извор:Цесид, преузето са http://www.cesid.rs/uploads/news/lt/o-nama/istrazivanje-stavova-politickih-stranaka-o-razlicitim-modelima-izbornih-sistema-za-republiku-srbiju/Grafi--ki-prikaz-modela-izbornih-sistema_1.pdf 12.4.2020.

Као и код већинског релативног изборног система, гласачи гласају за конкретне кандидате, и фаворизују се велике партије али је већи значај коалиција између странака у периоду између два изборна круга. Такође, кандидат има већу зависност од партије него код већинског релативног изборног система.

2.1.3. Пропорционални изборни систем са једном изборном јединицом

У овом систему сви представници се бирају у једној изборној јединици. Гласачи добијају листић са листама странака које учествују на изборима. Процент мандата које свака странка освоји једнак је проценту гласова освојених на изборима. Кандидати са листе по редоследу формирају парламент све док се не попуни број места.

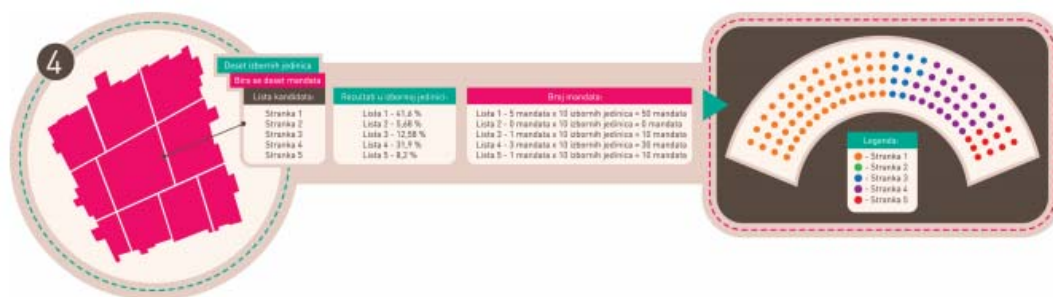
Слика 3: Пропорционални изборни систем са једном изборном јединицом

Извор:Цесид, преузето са http://www.cesid.rs/uploads/news/lt/o-nama/istrazivanje-stavova-politickih-stranaka-o-razlicitim-modelima-izbornih-sistema-za-republiku-srbiju/Grafi--ki-prikaz-modela-izbornih-sistema_1.pdf 12.4.2020.

Иако се мандати добијају сразмерно броју добијених гласова, нема везе између гласача и кандидата јер гласачи не гласају за одређене кандидате. Партије имају доминантну улогу у свим фазама изборног процеса.

2.1.4. Пропорционални изборни систем са више изборних јединица

Бирачи сваке од изборних јединица добијају гласачки листић са именима кандидата. Број мандата по једној изборној јединици зависи од броја јединица. Страначке листе садрже списак кандидата за сваку изборну јединицу понаособ. Гласови се претварају у мандате у свакој од изборних јединица а затим се множе са бројем изборних јединица. Овај систем погодује већим и средњим странка. Што је већи број изборних јединица то је мања пропорционалност овог изборног система.

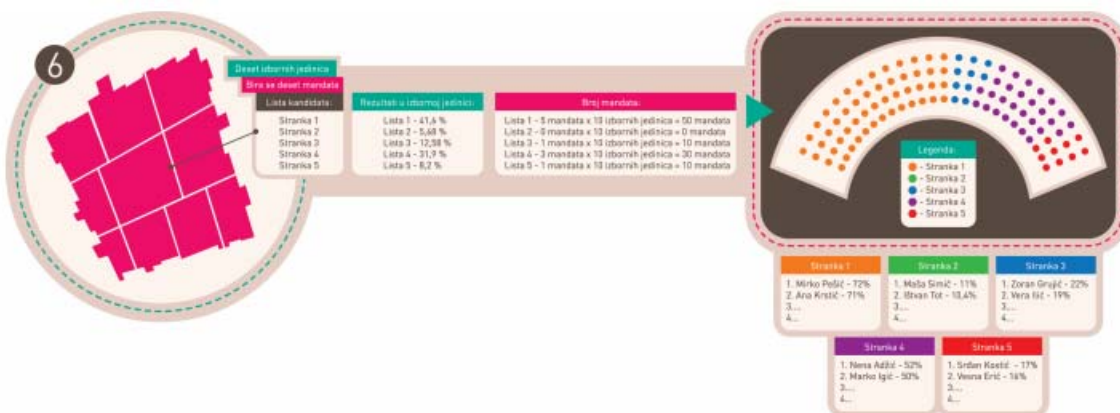
Слика 4: Пропорционални изборни систем са десет изборних јединица

Извор:Цесид, преузето са http://www.cesid.rs/uploads/news/lt/o-nama/istrazivanje-stavova-politickih-stranaka-o-razlicitim-modelima-izbornih-sistema-za-republiku-srbiju/Grafi--ki-prikaz-modela-izbornih-sistema_1.pdf 12.4.2020.

2.1.5. Пропорционални изборни систем са преференцијалним гласањем

Бирачи добијају гласачки листић на коме се налазе страначке листе са именима кандидата. Сваки бирач има право на два гласа која даје за политичку партију и за кандидата. Страначке листе освајају одређени проценат гласова, а проценат мандата који

освоје је једнак проценту освојених гласова у парламенту.

Слика 5: Пропорционални изборни систем са преференцијалним гласањем

Извор:Цесид, преузето са http://www.cesid.rs/uploads/news/lt/o-nama/istrazivanje-stavova-politickih-stranaka-o-razlicitim-modelima-izbornih-sistema-za-republiku-srbiju/Grafi--ki-prikaz-modela-izbornih-sistema_1.pdf 12.4.2020.

Кандидати са страначке листе не зависе од позиције на којој су се нашли, већ од броја гласова које су освојили унутар своје страначке листе. Гласањем за поједине кандидате бирачи остварују везу са својим будућим представницима у представничком телу. Овакав изборни систем омогућава свим партијама да дођу до места у парламенту независно од њихове величине.

2.1.6. Рововски изборни систем

Рововски изборни систем је комбинација већинског и пропорционалног система. Државна територија се дели на два типа изборних јединица различитих величина. У малим изборним јединицама представници се бирају непосредно, већинским системом, релативном или апсолутном већином, а у великим изборним јединицама пропорционалним системом, на основу пропорционалне формуле. Од укупног броја мандата, половина се бира по већинском а половина по пропорционалном изборном систему. Бирачи имају два гласа од којих један могу да дају кандидату у оквиру своје изборне јединице а други било ком кандидату у било којој изборној јединици. Збир гласова једнак је збиру мандата.

2.1.7. Компензаторски изборни систем

Компензаторски изборни систем је сличан рововском с тим што се странкама од броја мандата освојеног на пропорционалним изборима одузимају мандати које су освојили на већинским изборима. Свака политичка партија која освоји више гласова на већинским него на пропорционалним изборима улази у представничко тело.

У компензаторским системима резултати у великим изборним јединицама утичу на резултате у малим, па тиме пропорционални систем има доминантну улогу. Као и у свим пропорционалним системима политичка странка мора прећи цензус односно доњу границу броја гласова коју странка мора добити да би њени кандидати могли постати представници односно да би добила право да учествује у расподели мандата према пропорционалном систему. Цензус најчешће 5 % од укупног броја бирача који су изашли на изборе.

2.1.8. Персонализовани пропорционални изборни систем

Персонализовани пропорционални изборни систем је такође комбинација већинског и пропорционалног изборног система. Бирачи добијају гласачке листиће на којима се за сваку изборну јединицу одређује списак кандидата и уз сваког кандидата стоји и назив политичке странке која га је предложила. Бирачи имају право да дају један глас једном кандидату из своје изборне јединице. Укупан број гласова које освоји једна политичка странка једнак је збиру гласова које освоје сви њени кандидати у свим изборним јединицама а расподела мандата се врши као код пропорционалног изборног система са једном изборном јединицом, односно странке добијају у процентима онолико мандата колико су освојиле гласова. На свакој листи кандидати се рангирају према броју гласова који су освојили у оквиру својих изборних јединица и одређени број њих улази у парламент. Сви наведени комбиновани системи не праве разлике између политичких партија у смислу њихове величине.

2.2. Значај изборних система

Одабир изборног система зависи од више фактора, међу којима су окружење државе, историјско наслеђе, националне, верске и културне разлике, и слично. Дизајн изборног система је од великог значаја за демократију. Истовремено, изборни системи су

инструмент политичке манипулације (Сартори, 1968:273). За разлику од партијских система, гласачи могу да промене изборни систем.

Изборни системи представљају начин на који се дају гласови на општим изборима и којима се бира власт. Изборни системи пружају различите врсте подстицаја гласачима како би добили изборну снагу. На пример, на изборима где гласачи гласају за затворене страначке листе, лидери странака имају значајну моћ јер одређују рангирање сваког од кандидата на листи. У таквом систему, изабрани кандидати могу се осећати одговорнијим према партијском руководству него према гласачима. Изборни системи засновани на принципу већине гласова генеришу супротну врсту подстицај, јер су много више фокусирани на појединог кандидата, а мање на странку којој кандидат припада. Изборни системи такође могу утицати и на могућности мањих партија да дођу до места у парламенту.

Изборни систем битно утиче на карактер партијског система (Орловић, 2012). „Већински изборни систем са једнокружним гласањем тежи двопартизму, пропорционални изборни систем тежи вишепартизму, док већински принцип са двокружним гласањем показује тенденцију ка вишепартизму који се ублажује удруживањем странака“ (Орловић, 2012). Промена изборног система не води аутоматски промени партијског система (Орловић, 2012).

Избор изборног система може настати дуготрајном еволуцијом, или се може „копирати“ начин који се користи у другим земљама (Бурсаћ, 2017). За већинске изборне системе карактеристичан је принцип воље већине грађана. У већинским грађани гласају за појединачног кандидата у најчешће једномандатним јединицама, а кандидат који на изборима у тој јединици добије највише гласова бирача добија све мандате (Бурсаћ, 2017). У основном облику већински систем подразумева постојање онолико изборних јединица колико се посланика бира (једномандатне јединице), односно да свака изборна јединица даје по једног посланика у будући сазив парламента. Постоје и већински системи у којима има мање изборних јединица које дају већи број посланика. У пропорционалним системима, глас се за збирну страначку листу, а мандате између себе деле оне листе које добију довољан број гласова, пропорционално свом учинку међу гласачима (Бурсаћ, 2017).

У оквиру наведених система постоји велики број варијација и прилагођавања конкретним историјским, друштвеним, политичким и институционалним условима државе у којој се систем примењује. На пример, код већинских система, може се тражити апсолутна већина (више од 50% гласова), или релативна већина односно већи број гласова у односу на остале кандидате. Поред тога, постоји могућност да гласачи самостално рангирају кандидате на изборној листи (Бурсаћ, 2017).

Системи са једнокружним гласањем најчешће као резултат дају двопартијски систем док пропорционални системи и већински двокружни системи теоријски резултирају вишепартијским системом. Двокружни системи приморавају партије да формирају коалиције и тиме ублажавају последице већинских система односно доминацију две партије. Већински системи не морају довести неминовно до двопартијског система, али када се онн једном успостави, овакав дизајн изборног система значајно отежава освајање мандата мањих партијама (Бурсаћ, 2017).

Према Дивержеовом (*Duverger*) закону, већински изборни системи фаворизују двопартијски систем (Benoit, 2006). Диверже је истраживао процесе које је назвао поларизација и деполаризација. Поларизација се јавља у већинским системима са једномандатним јединицама чијија правила производе непропорционалне резултате награђивањем већих партија бројем места у парламенту која су већа од броја добијених гласова. Деполаризација је супротан процес, који је резултат пропорционалних изборних система, у којима гласачи имају прилику да подрже и да гласају за мање партије знајући да оне могу добити место у парламенту. Овакав приступ охрабрује мање партије да се кандидују (Benoit, 2006).

Поларизација је резултат механичког и психолошког фактора. Механички ефекат изборног система описује како изборни систем ограничава начин на који се гласови трансформишу у места у парламенту док се психолошки фактор бави одговором гласача и партија у очекивању механичког ефекта изборног система (Benoit, 2006).

Већински изборни системи смањују партијску фрагментацију и број партија у парламенту, док пропорционални системи имају тенденцију да повећавају број партија у парламенту а тиме и заступање више различитих политичких интереса. Заговорници пропорционалних система сматрају да је његова главна предност репрезентативност, јер

вишепартијски системи заступају интересе више различитих група грађана. Са друге стране, вишепартијски системи су мање ефикасни од система у којима једна партија има доминацију – брже се доносе одлуке, јер нису потребне коалиције. Код пропорционалних система (Бурсаћ, 2017).

Такође, пропорционални системи могу условити стварање коалиција које нису пожељне односно између партија које нису програмски блиске, што може створити отпор гласача. У пропорционалном систему линија комуникације између гласача и представника није увек јасна, нарочито у демократијама са још увек недовољно развијеном политичком културом.

Већински изборни систем, по правилу, утиче на повећање квалитета понуђених кандидата и раст њихове улоге у страначкој хијерархији (Бурсаћ, 2017). Већински системи пружају већу транспарентност грађанима пошто грађани из сваке изборне јединице гласају за личност, и знају ко је задужен да их представља и коме могу да се обрате. Додатно, већински систем повећава квалитет изабраних представника јер се политичке партије труде да бирају квалитетније кандидате у изборним јединицама. Свакако, комуникација зависи од величине изборне јединице, али је одговорност представника већа што је непосреднији однос између њих и гласача (Бурсаћ, 2017).

Код већинских изборних система гласачи гласају за кандидата, а не за политичку странку што овај систем чини разумљивијим и прихватљивијим бирачима. Ово истовремено значи да постоји јача веза између посланика и њихових гласача, а слабија веза између посланика и странке којој припадају. То такође значи да је већа вероватноћа избора нестраначких кандидата у односу на пропорционалне системе (Михајловић, Делибашић, Беговић, Тешановић & Арсеновић, 2014:16).

У поређењу са пропорционалним системом са више изборних јединица, предност већинског система је велики број изборних јединица, што умањује утицај њиховог потенцијалног прекрајања, односно „цериандеринга“, на коначан резултат избора. У

пропорционалним системима са једном изборном јединицом проблем „церимандеринга“ уопште не постоји.¹

Такође је важан начин одређивања територије изборних јединица односно избор критеријума за формирање изборних јединица. Као критеријми могу се користити географски критеријум, критеријум економске међузависности одређеног подручја, односно етнички критеријум у зависности од демографских карактеристика становништва. У процесу формирања изборних јединица важно је одржавати сразмеран број становника у свакој изборној јединици (Михајловић, Делибашић, Беговић, Тешановић & Арсеновић, 2014:16).

¹ Церимандеринг је процес прекрајања граница изборних јединица са циљем да се једној партији обезбеди већина на изборима. Овим процесом се границе изборних јединица намерно мењају и прилагођавају у складу са интересима политичке партије а како би се манипулисало изборним резултатима.

3. ИЗБОРНИ И ПАРТИЈСКИ СИСТЕМ У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ

Уставним променама из 1989. године и доношењем новог Устава Србије у септембру 1990. године званично је укинут једнопартијски систем, а уведен систем вишестраначког парламентаризма. Законима који су уследили уведен је пропорционални изборни систем за избор народних посланика Народне скупштине Републике Србије, а од 2002. године и за избор одборника скупштина општина и градова. Изборну јединицу сада чини цела територија Републике Србије, а за локалне изборе - цела територија општине, односно града (Републички зваод за статистику).

Изборни систем Србије се мењао неколико пута у периоду од 1990. до 2003. године. Већински двокружни изборни систем је уведен и примењен 1990. године, на првим вишестраначким изборима, да би две године касније био замењен пропорционалним изборним системом. Од 2003. године је за партије националних мањина укинут цензус од 5% и уведен природни праг, који износи око 0,40% (Бурсаћ, 2017).

Правни оквир за председничке изборе је првенствено уређен Уставом из 2006., Законом о избору председника Републике и Законом о избору народних посланика из 2000. године. Остали закони којима су регулисани Председнички избори укључују Закон о јединственом бирачком списку из 2009. године, Закон о финансирању политичких активности из 2011. године и Закон о јавном окупљању из 2016. године, као и упутства и одлуке Републичке изборне комисије (ОСЦЕ, 2017:6).

Иако правни оквир обезбеђује услове за спровођење демократских избора, он не обрађује на један обухватан начин све аспекте процеса при чему одређена подручја и даље нису довољно прецизно регулисана или су регулисана лоше. Кључни недостаци се односе на недовољно прецизна правила која се односе на подношење кандидатура, изборну администрацију, спровођење кампања, недовољно добро регулисано финансирање изборне кампање и недостатке у решавању изборних спорова (ОСЦЕ, 2017:6).

Изборни систем какав Србија данас има је пропорционални изборни систем са целом државном територијом као једном јединственом изборном јединицом. Гласање се врши путем затворених изборних листа, које подразумевају да се мандати додељују према унапред утврђеном редоследу кандидата на листама. Цензус износи 5%, а гласови се

транспонују у мандате путем Д'Онтове формуле (*D'Hondt*). За листе мањинских партија је уведен природни праг, који фактички износи око 0,4% (Бурсаћ, 2017).

Народни посланици се бирају у Републици Србији као једној изборној јединици, применом пропорционалног изборног система, гласањем за изборне листе и расподелом посланичких мандата сразмерно броју гласова које су добиле изборне листе. Изборе спроводе Републичка изборна комисија и бирачки одбори.

Право да бира народне посланике и да буде биран за народног посланика има пословно способан држављанин Републике Србије који је навршио 18 година живота и има пријављено пребивалиште у Републици Србији. Изборне листе кандидата за народне посланике могу да поднесу регистроване политичке странке, коалиције политичких странака и групе грађана. На изборној листи може да буде највише 250 кандидата, колико се народних посланика и бира. Уз изборну листу доставља се и најмање 10.000 судски оверених изјава бирача да својим потписом подржавају изборну листу (Народна скупштина).

Бирач може да гласа само за једну изборну листу са гласачког листића. Глас се заокружењем редног броја испред назива изборне листе за коју се гласа. Свакој изборној листи припада број мандата који је сразмеран броју добијених гласова (Народна скупштина).

Мандати се расподељују применом система највећег количника, и то тако што се укупан број гласова који је добила свака поједина изборна листа подели бројевима од један до 250. Добијени количници разврставају се по величини, а у обзир се узима 250 највећих количника. Свака изборна листа добија онолико мандата колико се највећих количника који јој припадају налази међу 250 највећих (Народна скупштина).

Посланички мандати се додељују кандидатима са изборне листе према њиховом редоследу, почев од првог кандидата са листе. Потврђивањем мандата најмање две трећине народних посланика, конституисан је нов сазив Народне скупштине, чиме престаје мандат претходног сазива Народне скупштине.

Један од недостатака постојећег изборног система у Србији јесте непоштовање принципа равномерне територијалне представљености (Михајловић, Делибашић, Беговић, Тешановић & Арсеновић, 2014:18). Иако сам изборни систем релативно верно пресликава

бирачке преференције у број мандата у представничком телу, грађани појединих општина и региона нису адекватно представљени у Народној скупштини што је резултат примене пропорционалног изборног система са једном изборном јединицом и затвореном изборном листом (Михајловић, Делибашић, Беговић, Тешановић & Арсеновић, 2014:26).

Пропорционални изборни систем са једном изборном јединицом би требало да прецизније пресликава подршку бирача странкама на састав парламента од већинског система. Пропорционални изборни систем подстиче фрагментацију парламента и целокупног партијског система. Велики број партија у парламенту отежава формирање стабилне владе и доводи до раста коалиционог и уцењивачког капацитета мањих странака. Резултат су коалиционе владе које често не воде политику за коју су добиле подршку бирачког тела јер се труде да понуде решења која би била прихватљива коалиционим партнерима (Бурсаћ, 2017).

Резултати свих парламентарних избора од 2000. године када је уведен пропорционални систем са једном изборном јединицом показују надпредстављеност Београда и Новог Сада у односу на друге регионе што се одражава и на формирање владе - у шест изборних циклуса од 2000. до 2014. године у Народној скупштини Републике Србије седело је око трећине посланика са пребивалиштем у Београду иако се број становника који је из Београда бирао посланике у парламент кретао од 20% до 25%. Посланици из Београда и Новог Сада, који заједно чине око 25 % бирачког тела, а у парламенту их има око 40 % (Бурсаћ, 2017). До избора 2014. године чак 13 општина никада није имало свог посланика, 117 општина имало је мање од пет посланика (Михајловић, Делибашић, Беговић, Тешановић & Арсеновић, 2014:27).

Повећање броја изборних јединица, односно територијалног оквира унутар којег бирачи изражавају своје преференције, може довести до сразмереније представљености свих региона. Република Србија је у изборним циклусима 1992. и 1993. године била подељена на девет изборних јединица и 1997. године на 29 изборних јединица. Иако ове поделе нису увек довеле до сразмереније представљености број изборних јединица се свакако показао значајним - већи број изборних јединица, границе изборних јединица и величина изборних јединица значајно утичу на сразмерну репрезентативност (Михајловић, Делибашић, Беговић, Тешановић & Арсеновић, 2014:27).

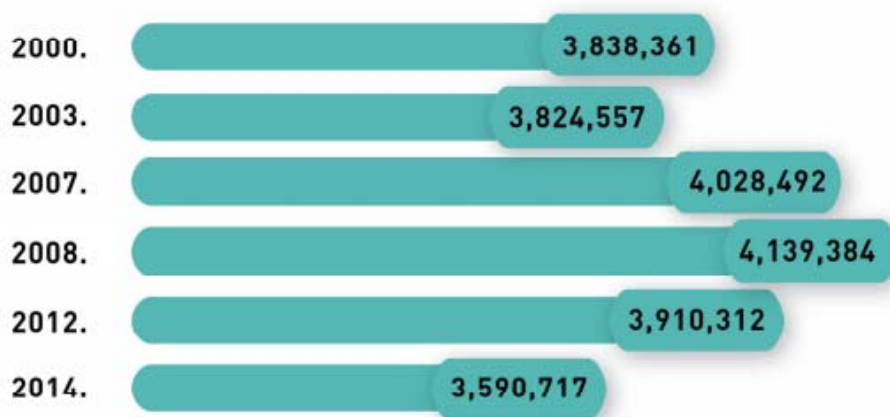
Слика 6: Изборне јединице 1997. године

Извор: Републички завод за статистику (1997). преузето са:

<http://www.rik.parlament.gov.rs/doc/arhiva/poslanici/1997/1997%20Publikacija%20statistike%20np.pdf> 15.4.2020.

Повећање броја изборних јединица смањило би пропорционалност, а самим тим и фрагментираност партијског система (Орловић, 2012). Увођење неке врсте мешовитог, односно персонализованог пропорционалног система, и изражавање преференци грађана за конкретног кандидата повећало би одговорност и аутономију изабраних представника, а смањило би утицај партија (Орловић, 2012). Предлог Центра за слободне изборе и демократију јесте да уместо једне изборне јединице буде уведено 250 изборних јединица за 250 места у парламенту . На овај начин странке ће се само делимично одлучивати о представницима у парламенту који ће у њихово име заступати интересе бирача, гласачи би гласали за конкретну особу, а не само за партију, а партије би освојиле онолико места у парламенту колико су гласова освојили на изборима (Гедошевић, 2019).

Проблем пропорционалног изборног система Србије су и затворене изборне листе, које доводе до деперсонализације функције посланика. Путем затворених изборних листа грађани не гласају за појединачне кандидате, већ само за изборне листе. Изборне листе састављају политичке партије и предизборне коалиције. Тиме је посланички мандат заправо страначки мандат, што је у супротности са основним демократским начелима (Бурсаћ, 2017).

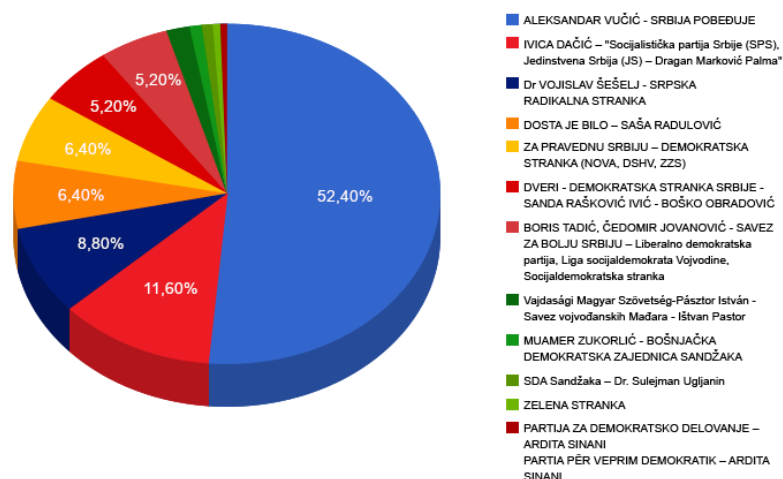

Слика 7: Излазност на изборима у Републици Србији

Избор: Грађани на стражи (2018). Извештај посматрачке мисије Црта- Грађани на стражи, преузето са <https://cрта.rs/wp-content/uploads/2018/02/Finalni-izvestaj-parlamentarni-izbori-2016.pdf> 15.4.2020.

Мандат посланика је јавна функција која се стиче непосредним избором а почиње да тече даном потврђивања у Народној скупштини и траје четири године (Николић, 2016). Посланикова „независност према бирачима теоријски је потврђена одсуством сваког поступка опозивања, било од стране бирача, било од политичке партије“ (Николић, 2016). Међутим Устав је дозвољавао нарушавање слободног мандата посланика третирајући га као страначки мандат кроз могућност увођења такозване бланко оставке (Николић, 2016). То значи да посланик, још пре потврђивања посланичког мандата, писмено подноси и потписује своју оставку, остављајући празан простор за датум и предаје је одговорном лицу у странци (Николић, 2016). Овакве бланко оставке се могу сваког тренутка активирати, пре свега ако посланик наруши партијску дисциплину или напусти странку. Према Уставу Републике Србије, члан 102. став 2. „Народни посланик је слободан да, под

условима утврђеним законом, неопозиво стави свој мандат на располагање странци на чији предлог је изабран за народног посланика“. Институција „бланко оставки“ је укинута изменама Закона о избору народних посланика 2011. године. Циљ је био да се спречи трговина мандатима од стране посланика који су прелазили из једне странке у другу али је овим истовремено дошло до интензивирања утицаја страначких лидера (Бурсаћ, 2017).

Слика 8: Састав Парламента

Извор: Народна скупштина преузето са: <http://www.parlament.rs/narodna-skupstina-/narodna-skupstina-u-brojkama.1737.html> 15.4.2020.

Партијски систем Републике Србије је вишепартијски – у Србији има 113 политичких партија, од којих су две трећине партије националних мањина које заступају непуних 12% становништва (Декић, 2019). Истовремено многе од ових партија не заступају интересе мањина (Декић, 2019).

Овако велики број партија резултат је једноставности процедуре оснивања партија. За оснивање партије довољно је 1000 потписа грађана. Такође, многе партије у регистру политичких партија су неактивне (Декић, 2019).

ЗАКЉУЧАК

Партијски систем једне државе је мање или више стабилна конфигурација политичких партија које се кандидују и конкуришу једна другој на општим изборима. Партијски системи могу бити једнопартијски, двопартијски и вишепартијски а карактерише их број политичких партија, интереси које партије представљају, и њихова политичка моћ.

Изборни системи представљају скуп правила којима се одређује како се гласа и како се гласови бирача претварају у мандате изабраних представника и уопштено се могу поделити на већинске и пропорционалне. Изборни систем битно утиче на карактер партијског система. Већински изборни систем фаворизује веће политичке странке и двостраначки систем односно апсолутну парламентарну већину и одсуства потребе формирања коалиционих влада. Са друге стране владе једне странке су стабилније и ефикасније јер нема потребе за компромисом између различитих политичких опција. Предности већинског система су гласање за кандидате, а не за политичку странку што повећава персонализацију изборног процеса и јачање везе између бирача и посланика, и слаби зависност посланика од политичке странке. За разлику од већинских система, пропорционални системи обезбеђују већу репрезентативност и њихов резултат је обично вишепартијски систем. Недостатак пропорционалног система је неефикасност, јер се владе најчешће формирају коалицијама, па функционисање владе може бити угрожено неопходношћу постизања компромиса.

Уставним променама из 1989. године и доношењем новог Устава Србије у септембру 1990. године званично је укинут једнопартијски систем, а уведен систем вишестраначког парламентаризма. Изборни систем Републике Србија је пропорционални изборни систем са целом државном територијом као једном јединственом изборном јединицом.

ЛИТЕРАТУРА

1. Benoit, K. (2006). Duverger's Law and the Study of Electoral Systems. *French Politics*, 4, 69–83.
2. Гоати В. (2004). *Партије и партијски системи у Србији*, Ниш:Одбор за грађанске иницијативе и ОГИ центар.
3. Гоати, В. (2007). *Политичке партије и партијски системи*, Подгорица:Центар за мониторинг – ЦЕМИ
4. Грађани на стражи (2018). Извештај посматрачке мисије Црта- Грађани на стражи, преузето са <https://crta.rs/wp-content/uploads/2018/02/Finalni-izvestaj-parlamentarni-izbori-2016.pdf> 15.4.2020.
5. Гедошевић, Ј. (2019). Уместо једне, 250 изборних јединица Цесид предлаже нов изборни систем, а ево ко би од њега имао корист преузето са <https://www.blic.rs/vesti/politika/umesto-jedne-250-izbornih-jedinica-cesid-predlaze-nov-izborni-sistem-a-evo-ko-bi-od-md9yst6> 15.4.2020.
6. Декић, Д. (2019). У Србији све већи број политичких странака: Партије на бувљаку преузето са <https://www.vesti-online.com/u-srbiji-sve-veci-broj-politickih-stranaka-partije-na-buvljaku/> 15.4.2020.
7. Михајловић, В., Делибашић, Б., Беговић, В., Тешановић, М. & Арсеновић, Д. (2014). Реформа изборног система. *Збирка практичних политика перспектива младих лидера*. Београд: ISAC Fond.
8. Народна скупштина преузето са <http://www.parlament.gov.rs> 15.6.2019.
9. Николић, О. (2016). Нека питања у вези са Уставом Србије. *Годишњак Факултета правних наука*, 6(6), 165-174.
10. Орловић, С. (2012). Политичке последице изборног система у Србији, *Политички живот*, 4, 19-37.
11. ОСЦЕ (2017). Извештај Мисије ОЕБС/КДИЈП-а о процени спровођења избора Коначни извештај. Варшава: ОСЦЕ.
12. Републичка изборна комисија преузето са <http://www.rik.parlament.gov.rs/latinica/linkovi-politicke-stranke.php> 15.4.2020.
13. Републички зваод за статистику преузето са <http://www.stat.gov.rs/sr-latn/oblasti/izbori/> 15.4.2020.

14. Sartori G. (1994). *Choosing an Electoral System. In: Comparative Constitutional Engineering.* International Economic Association Series. London:Palgrave Macmillan.
15. Sartori, G. (1968). Political Development and Political Engineering. *Public Policy* 17: 261-298.
16. Стојиљковић З. (2006). *Партијски систем Србије*, Београд:ЈП Службени гласник.
17. Хејвуд, А. (2013) *Politics*. New York: Palgrave Macmillan.
18. Цесид, преузето са http://www.cesid.rs/uploads/news/lt/o-nama/istrazivanje-stavova-politickih-stranaka-o-razlicitim-modelima-izbornih-sistema-za-republiku-srbiju/Grafi--ki-prikaz-modela-izbornih-sistema_1.pdf 12.4.2020